

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LV/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
др Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LV/1

Уредништво:
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, др ДРАГА ЗЕЦ, др ЈОВАН ЈЕРКОВИЋ,
др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ,
др МАТО ПИЖУРИЦА, др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ, др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТАЈА,
др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА

Collegium redactorum:
Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR, Dr JOVAN JERKOVIĆ, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY,
Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ, Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA,
Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr SVETLANA M. TOLSTAJA,
Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LX/1

*ПОСВЕЋЕНО ПРОФ. ДР МИЛОРАДУ РАДОВАНОВИЋУ
ПОВОДОМ 65-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА*

НОВИ САД
2012

Ана Миленковић

УСВАЈАЊЕ ЗНАЧЕЊА ПРЕДЛОГА *КОД* И *С(А)* У РАНОМ ДЕЧИЈЕМ ГОВОРУ*

Рад се бави усвајањем предлога *код* и *с(а)* у говору деце на узрастима од 18 до 48 месеци. Испитује се на којим се узрастима први пут појављују предлози *код* и *с(а)*, којим редоследом се усвајају њихова значења и да ли су прве употребе предлога у говору деце имитација говора одраслих или спонтана продукција. Претпоставља се, на основу претходних истраживања, да фреквенција употребе предлога у говору одраслих условљава њихово појављивање у говору деце на раним узрастима, као и да степен концептуалне сложености предлога утиче на усвајања његових значења.

Кључне речи: усвајање језика, предлози *код* и *с(а)*, дечији говор, концептуални развој, тип језичке продукције.

This paper deals with the acquisition of the prepositions *код* and *с(а)* in child speech at the ages of 18 to 48 months. It analyses the earliest appearance of the prepositions *код* and *с(а)*, the order in which their meanings are acquired and whether their first usage is an imitation of the speech of adults or spontaneous production. The assumption, based on previous research, is that the frequency of use of the prepositions in adult speech determines their appearance in early child speech. Also, the degree of conceptual complexity of the prepositions influences the acquisition of their meanings.

Key words: language acquisition, prepositions *код* and *с(а)*, early child speech, conceptual development, type of language production.

1. Усвајање језика подразумева развој човекове способности да спонтано производи говор и да разуме говор других. Истраживања језичког развоја на најмлађим узрастима обухватају, осим онога што дете изговара, и ситуације у којима је то изговорено, као и знање о свету које дете поседује (JOHNSTON – SLOBIN 1979; TOMASELLO 1987; КОСТИЋ – ВЛАДИСАВЉЕВИЋ 1995; SAVIĆ – АНЂЕЛКОВИЋ 2004 и др.). Током развоја дете стиче различита искуства, а развој говора подразумева овладавање језичким средствима којима дата искуства обележава и изражава. Постепено се формира језичка структура која изражава различите односе између појмова и догађаја, а један тип таквих односа маркиран је *ћредлошким сисћемом* датог језика.

---

* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије. Велику захвалност дугујем Даринки Анђелковић из Института за психологију, која ме је упутила у методологију истраживања развоја говора код деце и несебично ми пружила могућност да користим грађу *Српског корпуса раног дечијег говора* (Анђелковић et al. 2001).

2. УСВАЈАЊЕ ПРЕДЛОГА. Језички развој обухвата више фаза које почињу изговором првих гласова и самосталних речи, све до појаве потпуних исказа. Дете има задатак да усвоји језичка средства којима се означавају појмови и односи међу њима (простор, време, узрок, циљ, мера, намера итд.). Семантичка категорија простора једна је од најприсутнијих у језичкој структури, што нам потврђују примери које налазимо у организацији природних језика: (1) постојање сложених језичких подсистема, чије се јединице употребљавају за означавање просторних односа – предлози, прилози, придеви, именице (*nomina loci*), глаголи, заменице и (2) просторна значења структурно једноставнијих јединица (морфеме (префикси и суфикси)) и сложенијих граматичких структура (просте и сложене реченице са адвербијалима и зависним клаузама места/правца) (ПИПЕР 2001: 12).

На усвајање језика утичу различити фактори (концептуални развој,¹ сложеност језичких форми, језичко окружење), који временом уобличавају језичку продукцију детета. У почетним фазама развоја дете ступа у интеракцију са светом око себе кроз сензомоторно искуство, што је разлог због којег многи психолингвисти сматрају да деца, када су у питању релације, прво усвајају језичке форме којима се изражавају просторни односи (JOHNSTON – SLOBIN 1979; TOMASELLO 1987). Резултати лингвистичких истраживања показали су да *конкретно-просторна* значења и облици њиховог изражавања претходе многим *ајсџрактнијим* језичким садржајима и њиховим облицима, структурно их условљавају, као и да ће се језичке форме којима се изражавају просторни односи усвајати пре оних којима се обележавају апстрактнији концепти, као што су време, узрок или начин (ПИПЕР 2001: 19).

Когнитивним предусловима за усвајање језичких форми бавили су се Џонстон и Слобин. Они су издвојили два фактора која утичу на развој језичких форми за изражавање просторних односа: *концептуални развој и степен сложености језичке структуре* (JOHNSTON – SLOBIN 1979: 529).

Концептуални развој подразумева овладавање одређеним концептуалним обележјима која стоје у основи разумевања и употребе предлога. Дете које је усвојило концепте *садржавања*, *ослонца/подршке* или *затварања*, с већом лакоћом ће усвојити предлоге којима се ови концепти изражавају (*у, на, испод*). Од сложености концепта који се изражава одређеном формом (предлогом) зависиће брзина и период његовог усвајања. Ипак, само постојање концептуалних обележја није довољан услов да се овлада средствима њиховог изражавања. Велики утицај имају лингвистички фактори који могу да убрзају или успоре процес усвајања језичких форми.

Сложеност језичке структуре испољава се у сваком језику понаособ, у зависности од индивидуалних карактеристика датог језичког система. Слобин је издвојио лингвистичке факторе који могу да утичу на брзину усвајања језичких форми којима се изражавају просторни односи: лексичка разноликост, морфолошка комплексност, хомонимичност итд. (JOHNSTON – SLOBIN 1979: 531).

¹ У развојној психологији и психолингвистици у употреби су два термина којима се означава енглески појам *conceptual development* (концептуални развој или развој појмова).

Да би објаснили обострани утицај концептуалног развоја и сложености језичке форме Џонстон и Слобин формулишу тзв. „метафору чекаонице” (*waiting room metaphor*) (1979: 544). Када дете у језику одраслих чује нову реч, она бива запамћена као језичка форма која ће ући у језичку употребу оног тренутка када се за то створе когнитивни предуслови, односно када дете усвоји концепт који се изражава датом језичком формом. Одређена језичка форма може бити усвојена са закашњењем уколико је њена концептуална сложеност отежала усвајање. У истом истраживању испитана је појава предлога на узрасту од 2;0 до 4;8² у енглеском, италијанском, српско-хрватском и турском језику. У свим језицима примећена је законитост у редоследу појављивања предлога (прво се појављују предлози *у, на, испод, њоред*; затим предлози *између, иза, испред* (уз објекте који имају инхерентна обележја иза/испред, нпр. *човек, кућа, кола*) и на крају предлози *иза, испред* (уз објекте којима обележја иза/испред нису инхерентна, већ је важан положај особе која говори у односу на предмете о којима говори, нпр. *дрво, чашица*).

Појаву првих предлога у говору деце испитао је и Томасело, који је описао развој предлошког система једног детета на узрасту од 1;0 до 2;0 (TOMASELLO 1987). Аутор је користио методу бележења и вођења дневника у који је записивао делове говора своје ћерке. Приметио је да се у говору прво појављују парови речи којима се означавају просторни односи: *горе – доле, на – са, унутра – споља, изнад – испод*,³ који се користе као холофразе⁴ или се њима захтева извођење неке радње (нпр. *Up – here lap = Put me up on your lap*)⁵ (TOMASELLO 1987: 83). Нешто касније усвајају се предлози *са, њоред, ка, за, код, од*,⁶ који се такође користе као холофразе или као захтеви за извођење одређених активности, а некада се потпуно изостављају из говора. Дете је четири наведена пара речи којима се означавају просторни односи употребљавало као предлоге, пре усвајања самих предлога у тим значењима. Аутор истиче да лингвистички фактори примарно утичу на процес усвајања језика, а најважнији фактор који одређује редослед појављивања предлога у језику деце јесте употреба фраза/клауза у говору одраслих (фактор средине или *иниуи*) (TOMASELLO 1987: 90–93). Он наглашава важност језичког *иниуи*а и његовог удела у раном језичком развоју. У том смислу, учесталост одређених језичких јединица у говору одраслих имаће примарни утицај на њихово појављивање у говору деце.

У наставку рада даћемо преглед истраживања која се тичу усвајања предлошког система у српском језику.

3. УСВАЈАЊЕ ПРЕДЛОГА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ. Предлошки систем српског језика чине речи којима се изражавају различити типови односа и који имају не-

² Општи начин бележења узраста деце у психолингвистичким истраживањима; први број означава године, а други број месеце (4;8 = 4 године и 8 месеци).

³ Енгл.: *up – down; on – off; in – out; over – under*.

⁴ Холофраза представља граматички неструктурисан исказ, који је обично састављен од једне речи којом дете означава неку комплекснију идеју (нпр. *храна = хоћу да једем; горе = њодићи ме горе*).

⁵ Енгл.: *Up – here lap*, срп.: *Горе – овде крило = Подићи ме на своје крило* (прев. А. М.).

⁶ Енгл.: *with, by, to, for, at, of*.

што сложенију природу од осталих врста непроменљивих речи. Предлози се у контексту остварују кроз три димензије које чине: две именице и један глагол. Њихово значење утиче на друге речи, а примају и утицаје суседних речи које модификују и ближе одређују њихово значење. Због такве природе, усвајање предлога представља сложенији когнитивни проблем, што условљава и тешкоће при њиховој употреби.

Појаву падежних наставака и предлошко-падежних конструкција којима се обележавају просторни односи у говору деце истраживала је Мирјана Јоцић (1980–1981). Она је анализирала спонтане исказе троје деце узраста од 12 до 36 месеци, и утврдила да постоје три фазе у којима деца овладавају језичким формама којима се обележавају просторни односи: (1) прва фаза је *фаза ойшиџџ љадежа* у којој не постоје јасно видљиве предлошке или падежне форме, већ се за разумевање месних релација користе прозодија и екстралингвистички фактори; (2) друга фаза (од 13 до 14 месеци) је фаза *љојаве љадежних настљавака, али без одговарајућих љредлоџа* (*Мамџ = Хођу код маме; Иди (воду) мало = Идем мало у воду*); (3) трећа фаза (16 месеци) је фаза *љојаве љредлоџа уз одговарајуће љадеже* (*Оће ко(д) љшебе = Хођу код шебе*). На узрасту од 24 месеца долази до стабилизације везе између предлога и падежа, дете постепено повећава број различитих комбинација и почиње формирање предлошког система.

Сличне резултате добили су Костић и Владисављевић (1995) чије се истраживање односило на усвајање говора код деце на узрасту од 14 до 24 месеца. Анализа говорно-језичког развоја рађена је на аудитивним снимцима једног детета, који су прикупљани у периоду од годину дана, на укупно 52 сата снимљеног материјала. Према њиховим налазима, први предлози који се појављују су *на* и *у*, и то на узрасту од 19 месеци и 2 недеље. Аутори су утврдили да се период овладавања предлозима може посматрати кроз три фазе, које се умногоме поклапају са фазама које је издвојила Јоцић (1980–1981).

За разлику од наведених истраживања која заступају идеју о раној спонтаној продукцији предлога (Јоцић 1980–1981; Костић – Владисављевић 1995), истраживање које је спровела Даринка Анђелковић (2000) показује да присуство предлога у раном дечијем говору није праћено овладавањем њиховим значењем и правилном употребом. Ако се посматра као граматичка категорија, предлошки систем српског језика чини се једноставним за усвајање (непроменљива врста речи, затворена класа), међутим, његова висока полисемичност отежава детету одабир одговарајућег предлога и његову правилну употребу. Потпуно разумевање и овладавање предлозима долази у каснијим фазама развоја говора (око 6. и 7. године). Ауторка је издвојила три релевантна фактора који утичу на усвајање предлога: *фреквенција љредлоџа у џовору одраслих, функције/значања љредлоџа* и њихова *коџниџивна комилексносџи*, при чему фреквенција предлога има највећи утицај (Анђелковић 2000).

4. УТИЦАЈ ФРЕКВЕНЦИЈЕ ПРЕДЛОГА НА ЊИХОВО УСВАЈАЊЕ. Будући да су претходна истраживања показала да фактор фреквенције предлога има највећи утицај на усвајање предлошког система у српском језику (Анђелковић 2000), у развојној психоллингвистици започета су истраживања која су се бавила

анализом дистрибуције предлога у спонтаном дечијем говору. Подаци о заступљености предлога у говору деце добијени су из *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Анђелковић et al. 2001). Ови подаци упоређени су са њиховом дистрибуцијом у три узорка језика одраслих: *Корпус српског језика: Фреквенцијски речник савременог српског језика* (Костић 1999; 2001), *Разговорни српскохрватски језик* (Савић – Половина 1989) и *Говор одраслих упућен деци* (у даљем тексту ГУД) (Анђелковић et al. 2001). Узорак дечијег говора обухватао је пет узроста (1;8, 2;2, 2;8, 3;2 и 3;8).

Истраживање које су спровели Савић и Анђелковић потврдило је налазе ранијих истраживања да су први предлози који се појављују у спонтаном дечијем говору: *у, на, за* и *код* (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). Ауторке су истакле важност фреквенције предлога у говору одраслих, за коју се утврдило да је добар предиктор фреквенције предлога у спонтаном дечијем говору. Показало се да је употреба предлога код деце већ на најнижим узрастима високо детерминисана фреквенцијом употребе тих предлога у језику одраслих, што значи да ће дете прво почети да употребљава оне предлоге које одрасли око њега најчешће користе.

Ипак, анализе дечијег говора показале су да постоје одређена одступања. Утврђено је да се на најмлађим узрастима предлози *код* и *с(а)* не дистрибуирају онако како би се очекивало на основу података добијених анализом језика одраслих (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004: 424–436). Слику о употреби предлога *код* ауторке су добиле поређењем четири различита узорка: стандардног писаног српског језика (Костић 1999; 2001), разговорног језика одраслих (Савић – Половина 1989) и узорака дечијег говора и ГУД-а из *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Анђелковић et al. 2001).

Предлог *код* се у говору деце појављује неочекивано рано и често (већ на узрасту од 20 месеци) (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004), док у језику одраслих предлог *код* спада у средњефреквентне предлоге (Костић 1999; 2001). Разлог раног појављивања предлога *код* у говору деце може бити његова висока фреквенција у говору упућеном деци (ГУД). У ГУД-у је заступљен двоструко чешће него у разговорном језику одраслих (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). Ауторке објашњавају да је употреба предлога *код* у комуникацији дете : одрасли прагматски условљена, што се види у исказима нпр. *Идемо код баке, код маме, код тата...*; *Дођи код мене* и сл. Примарна функција предлога *код* јесте успостављање и одржавање контакта између детета и одраслог, што је основни разлог његове високе фреквенције у ГУД-у. Као резултат тога, деца усвајају предлог *код* веома рано и користе га чешће него што се користи у стандардном писаном језику.

Предлог *с(а)* се у дечијем говору први пут јавља тек на узрасту од 26 месеци (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). У говору одраслих има статус високофреквентног предлога (Костић 1999; 2001), као и у ГУД-у, где је заступљен с високом учесталашћу (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). Будући да постоји прилагођавање говора одраслих узрасту детета, постоји и већа заступљеност предлога *с(а)* у ГУД-у него у стандардном писаном и разговорном језику. Ауторке наглашавају да поменуто прилагођавање проистиче из прагматских карактеристика комуникације дете : одрасли. Заједништво у активностима деце

и одраслих (стална потреба за успостављањем и одржавањем контакта) видљиво је у прилагођавању ГУД-а комуникацији са дететом и већој заступљености предлога *c(a)* него у стандардном писаном и разговорном језику одраслих. Питање је због чега се предлог *c(a)* не појављује у говору деце на најмлађим узрастима, упркос значајној присутности овог предлога у ГУД-у. Савић и Анђелковић претпостављају да је то због полисемичне природе предлога *c(a)*, где се истим предлогом означавају најмање два различита значења: *значење друштво/заједница* и *аблајтивно значење*, а такође и нестандардна употреба инструментала са предлогом *c(a)* у означавању *средства/оруђа*: *Пишем c(a) оловком* уместо *Пишем оловком*, која је врло честа и у говору одраслих (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). Полисемичност предлога *c(a)* је, према претпоставци аутора, когнитивно захтевнија, што отежава његово усвајање и употребу на најмлађим узрастима.

Пре него што испитамо узроке ових одступања и покушамо да утврдимо да ли се на основу карактеристика значења може сазнати нешто о разлозима због којих предлози *код* и *c(a)* одступају од предвиђене динамике усвајања засноване на фреквенцији у говору одраслих, приказаћемо методологију рада и прикупљања података, резултате истраживања, а затим ћемо на основу њих покушати да дамо ваљане закључке о законитостима усвајања предлога *код* и *c(a)* у српском језику.

5. Циљ истраживања. Досадашња истраживања језичког развоја деце (JOHNSTON – SLOBIN 1979; ЈОЦИЋ 1980 – 1981; TOMASELLO 1987; SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004) слажу се у томе да постоје три фактора који утичу на усвајање језика: *стабилан концептуалног развоја, сложености језичке форме* и *фреквенција*, наглашавајући да је њихов утицај истовремен.

Полазећи од ове претпоставке, циљ нашег истраживања био је да се на примеру предлошког система српског језика утврди да ли степен концептуалне сложености утиче на време и лакоћу усвајања предлога и њихових значења. Дакле, да ли ће предлог који је полисемичан, односно има већи број значења, бити тежи за усвајање.

Специфичности употребе предлога *код* и *c(a)* у раном дечијем говору указале су на потребу да се ова два предлога детаљније испитају (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004). Усвајање предлошког система српског језика огледа се у развоју и диференцирању функција и значења предлога и предлошко-падежних конструкција. Питамо се да ли се сва значења предлога *код* и *c(a)* јављају у дечијем говору и на која, од поменутих значења, деца упућују у раним примерима њихове употребе. Дакле, циљ би био да се испита развој значења предлога *код* и *c(a)* у говору деце која усвајају језик, као и њихов однос према оформљеном и стабилном предлошком систему говора одраслих.

У наставку рада испитаћемо која су значења предлога *код* и *c(a)* присутна у спонтаном говору деце на раним узрастима, и покушаћемо да дамо одговор на следећа питања: (1) да ли значење утиче на појаву и брзину усвајања предлога; (2) да ли тип језичке продукције зависи од узраста детета и (3) које су специфичности дистрибуције предлога *код* и *c(a)* у језику деце у односу на језик одраслих.

6. МЕТОДОЛОГИЈА

6.1. ПРЕТРАГА КОРПУСА. Увид у специфичности употребе предлога *код* и *с(а)* у дечијем говору добили смо претраживањем *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Анђелковић et al. 2001).⁷ Да би се добио потпуни увид у начин употребе предлога *код* и *с(а)*, као и у значења која деца користе, издвојени су искази у којима се они појављују, а затим су обрађени у програму CLAN.⁸ Укупна фреквенција предлога *код* и *с(а)* добијена је преко опције *FREQ*,⁹ а затим су преко опције *KWAL*¹⁰ из транскрипата говора деце на најмлађим узрастима (22–44 месеца) извучени искази у којима се појављују тражени предлози заједно са контекстом. Помоћу ширег контекста било је могуће тачно утврдити које је значење предлога употребљено у датом исказу.

6.2. УЗОРАК. Да бисмо испитали најраније употребе предлога *код* и *с(а)*, издвојили смо скуп исказа који садржи најранија појављивања предлога *код* и *с(а)* у дечијем говору на најмлађим узрастима. Будући да корпус обухвата узрасте од 18 до 48 месеци, било је неопходно одредити узрасте и број исказа који ће ући у анализу. Основно питање било је на којим се узрастима и у којим значењима најраније појављују предлози *код* и *с(а)*. Треба нагласити да су предлози у раном дечијем говору релативно ретка појава и да се на најранијим узрастима у узорку може пронаћи мали број (укупно 2, 3 или 5 предлога). Уколико се, као што је то случај у нашем истраживању, прати усвајање једног или два конкретна предлога, јасно је да је њихов број у самом корпусу још мањи. Из тог разлога, за свако дете издвојили смо и анализирали првих 5 појављивања предлога *код* и *с(а)*. Пошли смо од најранијег узраста на којем се предлог први пут појавио, идући ка вишим, било да се код једног детета јавио врло рано, а код другог знатно касније. На тај начин смо захватили узорак најранијих употреба ова два предлога. Код осморо деце, чији је говор забележен у корпусу, варирао је најранији узраст на којем су се предлози *код* и *с(а)* појавили. Код неке деце су се појавили већ на узрасту од 20 месеци, док су се код друге деце појављивали тек на узрасту 3;5. Оваква варирања нису непозната у науци о развоју деце и део су природне динамике психолошког развоја и индивидуалних разлика.

6.3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСКАЗА. Приликом анализе значења предлога *код* и *с(а)* уочили смо да се искази у којима се они појављују међусобно разлику-

⁷ Грађа за *Српски електронски корпус раног дечијег говора* сакупљана је у периоду између 1998. и 2001. године, када је снимљен материјал који је касније транскрибован и развијен у базу говорног језика. Корпус чине транскрипти видео-записа спонтане интеракције деце и одраслих. Узорак деце чији је говор сниман обухвата осморо деце, 4 дечака и 4 девојчице. Четворо деце снимано је у Београду, а четворо у Бања Луци. Снимање је текло лонгитудинално током периода од 3 године, на свака 2 месеца у трајању од 90 минута. Корпус обухвата узрасте од 18 до 48 месеци, тј. заступљено је 16 узраста. Материјал је са видео-касета транскрибован у електронској форми према систему CHILDES за сакупљање, транскрипцију и анализу података (MacWhinney 1989).

⁸ CLAN (Computerized Language Analysis) програм који служи за анализу података транскрибованих у специфичном формату CHILDES, осмишљеном за истраживања говорне продукције деце и одраслих.

⁹ *FREQ* опција програма CLAN која излистава речи говорника и даје њихову фреквенцију.

¹⁰ *KWAL* опција програма CLAN која излистава исказе у којима се појављује циљана реч.

ју по својој комуникацијској природи. Пошто ове разлике могу бити релевантне за анализу значења којима дете располаже на датом узрасту, било је неопходно водити евиденцију о њима. У том смислу разликовали смо три врсте исказа: (1) *имитативно понављање*, (2) *продуктивно понављање* и (3) *својој продукцији*. Таква подела омогућила нам је да, пре него што одредимо значења, из анализе искључимо оне употребе које су у потпуности *имитација* говора одраслих, односно ситуације у којима дете понавља за одраслим, без активне измене делова исказа. У случају *продуктивно понављања* искази нису једноставно имитирање, већ дете користи говор одраслих модификујући га, било додавањем или избацавањем одређеног дела исказа. *Својој продукцији* подразумева праве спонтане исказе које је дете само изговорило, без модела говора одраслих који непосредно претходи. Управо су овакви искази најпожељнији за анализу јер најбоље одражавају праве експресивне способности детета и употребу предлога.

7. РЕЗУЛТАТИ. На основу података о заступљености предлога *код* и *с(а)* код деце на најмлађим узрастима, покушали смо да утврдимо: (1) на којим се узрастима први пут појављују предлози *код* и *с(а)*; (2) којим се редоследом усвајају значења датих предлога и (3) да ли су прва појављивања предлога имитација или спонтана употреба (тип продукције).

7.1. ФРЕКВЕНЦИЈА ПОЈАВЉИВАЊА ПРЕДЛОГА *КОД* И *С(А)* НА СВИМ УЗРАСТИМА

7.1.1. Прва појављивања предлога *код*. Предлог *код* се јавља на различитим узрастима код различите деце. Код четворо деце (ЛУК, НИК, ДАЦ, АНА)¹¹ предлог *код* се први пут појављује на узрасту од 20 месеци. Најкасније прво појављивање у истом узорку забележено је код једног детета (МИЛ) на узрасту од 38 месеци. У табели 5 приказана је фреквенција употребе предлога *код* на различитим узрастима код истог детета, што нам показује динамику употребе датог предлога и његово (не)устаљивање у говору.

Табела 1. Преглед фреквенције појављивања предлога *код* на свим узрастима¹²

	Узраст															
	18	20	22	24	26	28	30	32	34	36	38	40	42	44	46	48
ЛУК		1	1	9												
НИК		1			3	1		5								
ДАЦ		1			1	2			1							
АНА		1		5												
МИЛ											1		2	1		
ЛАЗ								1	3	7						
АНЕ					1	2	1		5							
ЈЕЛ										1	1	2	3			

¹¹ Скраћенице којима су обележена имена деце у *Српском електронском корпусу рано децијез говора* (Анђелковић et al. 2001) (ЛУК=Лука, НИК=Никола, ДАЦ=Даница, АНА=Анђела Њ., МИЛ=Милош, ЛАЗ=Александар Лазић, АНЕ=Анђела С., ЈЕЛ=Јелена).

¹² Бројеви у табели приказују број појављивања датог предлога на различитим узрастима (изражено у месецима).

7.1.2. Прва појављивања предлога *c(a)*. Предлог *c(a)* се у узорку дечијег говора на најмлађим узрастима не појављује. Најранија појава овог предлога код једног детета (ДАЦ) је на узрасту од 22 месеца, међутим, употреба предлога у овом случају представља имитативно понављање говора одраслог, док се прва спонтана употреба јавља на узрасту од 24 месеца (АНА). Најкасније прво појављивање забележено је на узрасту од 42 месеца (МИЛ).

Табела 2. Преглед фреквенције појављивања предлога *c(a)* на свим узрастима

	Узраст															
	18	20	22	24	26	28	30	32	34	36	38	40	42	44	46	48
ЛУК				3	6											
НИК					1	1	8									
ДАЦ			1			1		1	10							
АНА				2	1		1	2								
МИЛ													2	1	5	
ЛАЗ									3	1	6					
АНЕ							2	1	5							
ЈЕЛ											3		1	7		

Када се одређени предлог појави на једном узрасту, не значи да ће се обавезно појавити на узрастима који следе. Разлози изостанка уопште не морају бити занимљиви за развојну теорију, јер су највероватније последица ситуационог и прагматског варирања у узорку. Ако упоредимо две горе наведене табеле, уочићемо да се код деце код које се предлог *код* појављује рано, такође и предлог *c(a)* појављује раније у односу на другу децу, и обрнуто. Дакле, посматрањем првих појава ова два предлога, можемо створити почетну слику о развоју опште говорне продукције сваког детета понаособ.

7.2. ФРЕКВЕНЦИЈА ПОЈАВЉИВАЊА ЗНАЧЕЊА ПРЕДЛОГА КОД И С(А) НА СВИМ УЗРАСТИМА

7.2.1. Значења предлога *код*. Од укупно шест значења ППК *код* + *џениџив* које наводи М. Стевановић (место вршења радње; место завршетка кретања; присуство особине; допусно значење; услов радње; временско значење) (1969: 290–299), у узорку говора деце на најмлађим узрастима појављују се само прва два значења: *место вршења радње* и *место завршетка кретања*. Значење *места на коме се нешто налази, где се врши нека радња* доминантно је и јавља се као прво значење које дете усваја и почиње да употребљава. Значење *места завршетка кретања* појављује се само 3 пута од укупног броја појављивања предлога *код* (укупно 63). Употреба предлога *код* у означавању места завршетка кретања појављује се знатно касније у односу на прво значење, и то први пут на узрасту од 34 месеца. У узорку који смо испитивали нису се појавила остала дефинисана значења (*присусиство особине, допусно значење, услов и време*).

Табела 3. Преглед првог појављивања и фреквенције значења предлога *код*

Значење	Узраст првог појављивања	Фреквенција (укупна, на свим узрастима)	Пример ¹³
Место вршења радње	20 месеци	60	<i>Код Миће Пуки.</i> (Код Миће је Пуки)
Место завршетка кретања	34 месеци	3	<i>Ја нећу никад код њеџа доћи.</i>

7.2.2. Значења предлога *с(а)*. У српском језику предлог *с(а)* јавља се уз два падежа (генитив и инструментал) и већем броју значења (*јрави социјатив; нејрави социјатив; квалијативни инструментал; начин; време*) (СТЕВАНОВИЋ 1969: 434–442). У табели 8 наводимо значења предлога *с(а)* и са генитивом и са инструменталом, будући да су претходна истраживања (ПАРЕЗАНОВИЋ 1993) показала да у предлошко-падежној синтагми доминантну информацију носи предлог, а не падежни наставак. Наиме, и деца и одрасли се приликом интерпретације предлошко-падежне синтагме ослањају на значење које је кодирано у предлогу, док падежни наставак може представљати допунску информацију у случајевима када деца имају несигурне претпоставке у вези са значењем одређеног предлога (најчешће на узрасту од 4 године).

Табела 4. Преглед првих појављивања и фреквенција значења предлога *с(а)*

Значење	Облик	Узраст (првог појављивања)	Укупна фреквенција појављивања	Пример
Место	<i>с(а) + ген.</i>	22 месеци	8	<i>С ове сџане¹⁴</i> (<i>с ове сџане</i>)
Прави социјатив	<i>с(а) + INSTR.</i>	24 месеца	26	<i>са девоџицом</i> (са девоџицом)
Неправи социјатив	<i>с(а) + INSTR.</i>	26 месеци	8	<i>Шџо ћес џа (са)</i> <i>џим лойџама?</i>
Квалитативни инструментал	<i>с(а) + INSTR.</i>	28 месеци	5	<i>Види ово џа (са)</i> <i>авионом.</i>

7.2.3. Посматрано по узрастима, у нашем узорку се на узрасту од 22 месеца прво појавила предлошко-падежна конструкција *с(а) + џенијив*, и то у значењу *месџа*. Она се јавља као имитативно понављање говора родитеља и једини је пример појаве генитива пре инструментала на овако раном узрасту. На узрасту од 24 месеца први пут се јавља употреба предлошко-падежне конструкције *с(а) + INSTR* у значењу *јравоџ социјатива*. На узрасту од 26 месеци јавља се употреба предлошко-падежне конструкције *с(а) + INSTR* у значењу *нејравоџ социјатива*. На узрасту од 28 месеци

¹³ Сви примери су преузети из *Срџскоџ елекџронскоџ корџуса раноџ дечијег џовора* (АНБЕЛКОВИЋ et al. 2001).

¹⁴ Наведени пример је имитација говора одраслог, па се не може узети као пример овладавања датим предлошким значењем. Ради доследности навођења података убележен је у табелу као најраније појављивање.

јавља се употреба предлошко-падежне конструкције *c(a) + инсџруменџал* у значењу *квалиџџаџивноџ инсџруменџала*. На узорку дечијег говора није забележена употреба предлошко-падежних конструкција *c(a) + инсџруменџал* или *c(a) + џениџџив* у значењима *времена, начина* и *узрока* вршења радње.

Оно што примећујемо у наведеним примерима јесте да се предлошко-падежне конструкције *c(a) + инсџруменџал/џениџџив* појављују у различитим значењима на различитим узрастима. Најфреквентније значење које се појављује у узорку дечијег говора јесте значење *џравоџ соџџџаџџива*, док је фреквенција појављивања осталих значења релативно уједначена. Претпостављамо да је висока фреквенција предлошко-падежне конструкције *c(a) + инсџруменџал*, у значењу *џравоџ соџџџаџџива*, у дечијем говору резултат њене учесталости у говору одраслих нпр. *Идемо у џарк са баком; Хоћеш са џаџџом у џеџџњу?* и сл.

7.3. Тип продукције и фреквенција употребе предлога *код* и *с(а)*

7.3.1. Исказе које су деца продуковала поделили смо на три типа, у зависности од тога да ли је предлог употребљен имитативно или га је дете самостално продуковало. У том смислу, разликовали смо три основна типа исказа: I – имитативно понављање, II – продуктивно понављање и III – спонтана продукција.

7.3.2. Тип продукције и фреквенција појављивања предлога *код*. *Имиџџаџивно џонављање* учестало је на раним узрастима у ситуацијама када дете у потпуности понавља речи и исказе онако како су их одрасли изговорили (укупно 4). У нашем узорку се није појавило на узрастима вишим од 24 месеца. У истом периоду појављује се и *џродуџџивно џонављање*, при чему деца, слушајући родитеље, понављају део њиховог исказа, придодајући му неке друге речи и употребљавајући их на свој начин. Табела 9 показује да је продуктивног понављања било и на старијим узрастима и да се оно сигурно јавља у разговору међу одраслима, када је то прагматски адекватно и потребно (укупно 14). У узорку је највише предлога употребљено у *сџонџџано џродуџкованим исказима* (укупно 44), што је значајно, јер они имају највећу валидност у истраживањима ове врсте.

Табела 5. Тип продукције и фреквенција употребе предлога *код*

Узраст (месеци)	Тип продукције/фреквенција		
	I	II	III
20	2	1	
22			1
24	2	9	3
26		1	4
28			5
30			1
32		2	4
34			9
36			8

38			2
40			2
42		1	4
44			1
укупно	4	14	44

I – имитативно понављање; II – продуктивно понављање; III – спонтана продукција

7.3.3. Тип продукције и фреквенција појављивања предлога $s(a)$.

7.3.3.1. $S(a)$ + инструментал. Није забележено *имитативно понављање*. *Продуктивно понављање* се не појављује на раним узрастима. Појављује се на узрасту од 26 месеци, при чему се на неким узрастима смењује са спонтаном продукцијом (укупно 16). *Спонтанна продукција* се јавља већ на узрасту од 24 месеца и високе је фреквенције у односу на остала два типа исказа (укупно 47).

Табела 6. Тип продукције и фреквенција употребе $s(a)$ +инструментал

Узраст (месеци)	Тип продукције/фреквенција		
	I	II	III
20			
22			
24			3
26		2	1
28			1
30		5	2
32			3
34		6	8
36		1	4
38		2	6
40			
42			3
44			8
46			5
укупно		16	47

I – имитативно понављање; II – продуктивно понављање; III – спонтана продукција

7.3.3.2. $S(a)$ + генитив. Предлошко-падежна конструкција $s(a)$ + *генитив* најмање је заступљена у говору деце на раним узрастима. *Имитативно понављање* појављује се на узрасту од 26 месеци (укупно 4). *Продуктивно понављање* није се појавило у узорку дечијег говора. *Спонтанна продукција* има највећу фреквенцију (укупно 5), али је укупан број појављивања ове конструкције у самом узорку врло мали.

Табела 7. Тип продукције и фреквенција употребе *c(a)+zенићив*

Узраст (месеци)	Тип продукције/фреквенција		
	I	II	III
20			
22			1
24			
26	4		
28			1
30			1
32			
34			
36			1
38			1
40			
42			
44			
46			
укупно	4		5

I – имитативно понављање; II – продуктивно понављање; III – спонтана продукција

8. ЗАКЉУЧАК. Основна идеја овог истраживања била је да утврдимо да ли се у спонтаном говору деце на раним узрастима могу пронаћи сва значења предлога *код* и *с(а)* која су заступљена у језику одраслих. На основу података о заступљености ових предлога у раном дечијем говору (SAVIĆ – ANĐELKOVIĆ 2004) покушали смо да одговоримо на питање: да ли *значење* може бити фактор од којег зависе усвајање и употреба предлога *код* и *с(а)* у српском језику.

8.1. *Значење уићиче на појаву и брзину усвајања предлога.* Разуђеност значења коју имају предлошко-падежне конструкције у српском језику карактеришу и предлоге *код* и *с(а)*. Појаву ових предлога посматрали смо у најранијим фазама развоја говора код деце. Уочили смо да се у њиховој употреби издвајају једно или највише два значења. Када је у питању предлог *код*, значење *месџа вршења радње* је доминантно, али је забележено и значење *месџа завршења крепања*. Остала значења (*присусџво неке особине, дођусно значење, услов и време*) не усвајају се на најмлађим узрастима. Предлог *с(а)* се у конструкцији са инструменталом најпре усваја кроз значење *правоџ социјалџива*, док се остала значења (*нејрави социјалџив, квалиџаџивни инсџруменџал*) појављују нешто касније, или се на најмлађим узрастима уопште не појављују (*време, начин, узрок*). Оно што примеђујемо јесте да дете уочава само одређене релације и жели да их изрази, а чини се да су значења која се прва усвајају она којима се означавају једноставније релације. Подаци добијени из узорка ране језичке продукције деце говоре нам које су то релације и на који начин их дете изражава. Чињеница да се одређене релације не појављују у узорку указује на то да их дете још увек не уочава, или да не постоји мотивација да их изрази. Сви они изрази који се појављују, али су неправилно употребљени, указују на то да дете уочава одређену релацију,

жели да је изрази, али не зна прави начин да то уради, па користи она средства којима располаже.

8.2. *Тий њродукције зависи од узрасџа деџеџа.* Како знамо да ли је дете заиста усвојило одређени предлог и његова значења, или је само имитирало говор одраслих? Анализирајући дечије исказе, учили смо да се карактеристична имитација говора одраслих углавном појављује на раним узрастима. Резултати су нам показали да се врло рано, већ на узрасту од 20 месеци, у дечијем говору могу појавити предлози, али су то искази којима се имитира говор одраслих. Самостална употреба предлога јавља се на нешто старијем узрасту. Ако се предлог први пут појави на узрастима између 30 и 40 месеци, већа је вероватноћа да ће та употреба бити спонтана. Што се касније појаве, стабилнија је њихова употреба и све је мање имитације. Можемо рећи да су прва појављивања предлога на раним узрастима у већем броју имитативна, мада постоје одступања. Дешава се да већ на узрасту од 20 месеци дете самостално употребљава предлог у правом значењу, међутим, ране узрасте ипак карактерише појава имитативних исказа. Што је дете старије, говор и употреба предлога постају све спонтанији и сигурнији.

Да бисмо са сигурношћу утврдили који су то фактори који олакшавају/отежавају усвајање значења предлога код деце, у неком будућем истраживању требало би анализирати говор одраслих, а затим, добијене податке упоредити са фреквенцијом употребе значења предлога у дечијем говору. Верујемо да би ово био поуздан начин којим би се утврдило који су то фактори који одређују степен усвајања значења предлога у раном дечијем говору.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић, Даринка. Разумевање именичких синтагми са просторним значењем на предшколском узрасту. *Психологија* 33 (2000): 171–198.
- Анђелковић, Даринка, Нада ШЕВА, Јасмина Московљевић. *Српски корџус раноџ дечијеџ џовора*. Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет и Катедра за општу лингвистику, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, 2001.
- Јоцић, Мирјана. Један аспект усвајања падежног система на раном узрасту: падежи за обележавање просторних односа. *Годишњак СДПЉ* 4–5 (1980–1981): 87–91.
- Костић, Ђорђе, Спасенија Владисављевић. *Говор и језик деџеџа у развоју*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995.
- Костић, Ђорђе. *Фреквенџјски речник савременоџ српскоџ језика*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 1999.
- Костић, Ђорђе. *Корџус српскоџ језика*. Београд: Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет, 2001.
- Парезановић, Санда. Утиџај предлога и падешког наставка на развој разумевања реченице са предлошко-падешком синтагмом у српском језику. *Психологија* 26 (1993): 79–94.
- Пипер, Предраг. *Језик и џросџтор*. Београд: Чигоја, XX век, 2001.
- Савић, Свенка, Весна Половина. *Разџговорни српскохрвајски језик*. Нови Сад: Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет, 1989.
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамаџика српскоџ језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрвајски језик II*. Београд: Научно дело, 1969.

*

JOHNSTON, Judith R., Dan I. SLOBIN. The Development of Locative Expressions in English, Italian, Serbo-Croatian and Turkish. *Journal of Child Language* 6 (1979): 529–545.

- MACWHINNEY, Brian. *The CHILDES Project: Computational Tools for Analyzing Talk*. Hillsdale – London: Lawrence Erlbaum Associates, 1989.
- SAVIĆ, Maja, Darinka ANĐELKOVIĆ. The Acquisition of Prepositions in Serbian: Factors and Mechanisms of Development. *Psihologija* 37/4 (2004): 415–450.
- TOMASELLO, Michael. Learning to Use Prepositions: A Case Study. *Journal of Child Language* 14 (1987): 79–98.

Ana Milenković

THE ACQUISITION OF THE MEANINGS OF PREPOSITIONS
KOD AND *S(A)* IN EARLY CHILD SPEECH

S u m m a r y

In this paper the development of the meanings of prepositions *kod* and *s(a)* at the age of 18 to 48 months was analyzed. The research concerned several questions: (1) at which age do children use the prepositions *kod* and *s(a)* for the first time (when do the prepositions *kod* and *s(a)* appear in early child speech); (2) how do children learn and correctly use the meanings of the prepositions *kod* and *s(a)* and (3) are the first uses of the prepositions *kod* and *s(a)* in early child speech imitations of the speech of grown-ups or spontaneous uses? There is an assumption, based on previous studies, that the frequency of use of the prepositions *kod* and *s(a)* in adult speech will determine their appearance in early child speech. Also, the degree of conceptual complexity of the prepositions *kod* and *s(a)* will influence the time and simplicity in the acquisition of their meanings. The basic findings of this research imply that the complexity of the meanings of prepositions *kod* and *s(a)* influence their appearance in early child speech. Also, the type of language use (whether the child imitates the speech of adults or uses the prepositions spontaneously) is determined by the child's age.

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs